

Prof. D.P. Wissing

Departement Algemene Taal- en Literatuurwetenskap

DIE RYM IN *JUKSTAPOSIÏE* (T.T. CLOETE) EN DIE REGVERDIGING VAN ENKELE FONOLOGIESE BEGRIPPE

Die taalkundige hou daarvan om te kan sê dat die goeie literator sonder taalkundige insigte geen volledige en behoorlike teksanalise kan doen nie.

Maar dié situasie kan ook omgekeerd wees: die letterkunde (eintlik die woordkunswerk) kan ook vir die taalkunde van waarde wees. In hierdie stuk wil ek meer in die besonder probeer aantoon dat en hoe die taalkundige ook ondersteuning vir die invoering van bepaalde fonologiese begrippe uit die gedig kan vind. Vir dié doel beperk ek my tot die bundel *Jukstaposisie* van T.T. Cloete.

In die fonologie word, soos in ander taalkundige subdissiplines, van bepaalde begrippe gebruik gemaak. Die *onderskeidende kenmerk* is één daarvan. Klanke is nie ondeelbare eenhede nie. Elke klank is as't ware opgebou uit kenmerke (soos dat dit *nasaal* is, of *frikatief*, of *stemhebbend*). 'n Bepaalde kenmerk het 'n onderskeidende funksie daarin dat dit soms die enigste verskil tussen twee klanke uitmaak: {p} en {b} deel naamlik alle kenmerke behalwe die kenmerk *stem* — {p} is stemloos (of {-Stem}) waar {b} stemhebbend is (of {+Stem}). Maar sulke begrippe soos *Stem*, *Frikatief*, *Nasaal* kan nie, streng metodologies gesien, sommer na willekeur opgeneem word in die fonologiese begrippestelsel nie; die keuse van elke begrip (in hierdie geval kenmerk) moet so goed moontlik geregtig word.

Benewens die *interne regverdigings* wat in die fonologie self vir sulke begrippe aangevoer word (bv. dat aanname van 'n bepaalde begrip die fonoloog in staat stel om sekere taalkundig beduidende veralgemenings te maak wat sonder dié begrip nie moontlik was nie), moet daar verkielik ook nog *eksterne regverdigings* gemaak word. Eksterne regverdigings kom gewoonlik uit terreine soos afwykende spraak (afasie, bv.) versprekings (tongglipse), taalverandering, ontlening uit ander tale en geheimtale (soos by kinderbendes aangetref). Omdat die digter met klank werk, klankgebruik ontgin, en omdat die fonoloog klank as studieobjek het, is dit baie moontlik dat daar ook van die kant van die gedig sulke eksterne regverdigings kan kom.

¹ Alle syfers tussen hakies verwys na T.T. Cloete, 1982. *Jukstaposisie*. Kaapstad. Tafelberg.

Vervolgens wil ek met verwysing na die rym in *Jukstaposisie* probeer om sulke regverdigings uit te wys.

Oppervlakkig geoordeel word daar in *Jukstaposisie* hoofsaaklik van volrym gebruik gemaak. Dit geld ook vir 'n hele aantal gevalle wat oënskynlik halfrym is: *God/tot* (111); *Alaptus/is* (111); *bewerig/hefsnamiddag* (37)¹ ens. Dit hoef nouliks gesê te word dat *God* en *tot* volledig rym: [xɔt / tɔt]. Minder opvallend is die volrym van [alaptɔs] met [ɔs]. Dieselfde word in *Olfaktorika* (11) aangetref: *povis/is/muskus/anus*, en verder by *gesig/rug* (12). Cloete het 'n goeie oor vir die natuurlike uitspraak eerder as die letterbeeld van woorde, in hierdie geval die ontronding van die abnormale vokaal [œ:] (vgl. ook swaartepunt/verbind: [-pɔnt x -bɔnt]). Vergelyk verder *vee/kleure* (44). *bewerig* word normaal as [be:vðrax] uitgespreek, en rym dus vol met *hefsnamiddag*.

Ons tref enkele gevalle in *Jukstaposisie* aan waar daar wel van volrym sprake is maar waar daar 'n ekstra klank of klanke by een van die rymwoorde gebruik word. Kyk na die volgende:

beskerm/derm/sperma (11)
tering/stoltoring (22)
gegee/geheue (24)
geruineer/geleerdes (35)

Hiernaas is daar egter 'n aantal nie-volrymgevalle. Dit is in hierdie voorbeelde waarin ons belang stel met die oog op die eksterne regverdigings vir sekere onderskeidende kenmerke wat aan die begin genoem is. Daar is nie baie voorbeelde hiervan in *Jukstaposisie* nie, maar terseldertyd is dit ook, op 'n baie klein aantal rymlose verse na, die enigste nie-volrymvoorbeelde in die hele bundel. Dit is weliswaar 'n klein hoeveelheid gevalle maar terseldertyd ook uiters beduidend. En dit kan die moeit loon om na meer as net die eindrym by Cloete te gaan kyk, iets wat egter buite die opset van dié stuk val.

Kyk nou na die volgende:

boomgroen/genoem (82)
sluik/huid (82)
restante/laude (82)

¹ Dié kenmerk word hier ter wille van die gemak ingevoer; streng gesproke is dit [- Frik, -Duur].

- roep/soek (104)
- diep/verskiet (104)
- forel/mahem (104)
- perske/lekkerste (106)

Let terloops daarop dat dié soort rym basies in net twee gedigte (*Hechten hier beneden* (104) en *Ons is* (106)) ontgin word.

In die lig van ons kennis van onderskeidende kenmerke kan ons hierdie soort rym nie net gewoon assonansie of halfrym noem nie maar eerder *driekwartrym*. In elkeen van hierdie rympare is dit twee lede van 'n natuurlike klas konsonante wat in die rymposisie staan: [n, m], [k, t], [t (∅), d (∅)], [p, k], [p, t], [l, m], [k (∅), t (∅)]. 'n Natuurlike klas klanke is daardie klanke wat een of meer hoofkenmerke met mekaar deel of gemeen het. Woorde rym dus driekwart met mekaar wanneer net die vokale van die slotsillabe met mekaar assoneer nie maar wanneer die finale konsonante daarvan boonop tot dieselfde natuurlike klas behoort. Met verwysing na die aangehaalde rymwoorde hierbo beteken dit die volgende:

1. *-groen* rym driekwart met *genoem*, omdat nie net die [u] van dié twee woorde assoneer nie, maar omdat [n] en [m] tot die natuurlike klas konsonante [+ Nasaal] behoort. (Die ander nasaal is [ŋ] (= ng.) (In *Angelliera* (50) rym *hang* met *liggaam* – dus [ŋ] met [m].)
2. *sluik* rym driekwart met *huid* (= [t]), *roep* met *soek*, *diep* met *verskiet*, *perske* met *lekkerste*, omdat [k, t, p] tot die natuurlike klas [-Stem, +Eksplousief¹] behoort.
3. *-forel* rym driekwart met *mahem*, omdat [l] en [m] tot die natuurlike klas [+ Son, + Kons] behoort — die ander lede is terloops [n, r, ŋ].
4. *restante* rym met *lande*, omdat [t, d] tot die natuurlike klas [+ Kor, + Ant, + Ekspl.] behoort.

Voordat die relevansie hiervan vir die onderwerp van hierdie artikel linaal aangetoon word, eers nog dié opmerking: Cloete ontgin die klank nog verder in *Jukstaposisie* (en *Angelliera*) in wat dubbeldriekwartrym genoem kan word. Kyk na die volgende uittreksel uit *Mikrologie* (III):

- 1 Dit is te gering te klein
- 2 en lyn vir 'n vinger
- 3 of oog dit kan alleen
- 4 deur die laserbrein

- 5 infusories tinger
- 6 uit die logos algerond en gespeen
- 7 word dit is 'n gedroomde teel
- 8 wat mikropeilend seker tref
- 9 in die Alaptus
- 10 byvoorbeeld wat my stom verbeel

Vers drie en ses rym vol met mekaar: *alleen/gespeen*; so ook sewe en tien: *teel/verbeel*. In die lig van die opmerkings hoërop is dit duidelik dat hier sprake is van 'n “dubbele rym”: *alleen* en *gespeen* rym bowendien driekwart met *teel* en *verbeel* ([n] en [l] hoort tot die natuurlike klas [+ Son, + Kons.]). Sodanige dubbeldriekwartrym kan bepaald funksionele en/of strukturele betekenis hê, maar die evaluering daarvan laat ek aan die literatore oor. Nog voorbeelde hiervan tref ons aan in die volgende gedigte: *Alle grappies op 'n stokkie* (86) (*opgedaag / weggejaag / inderhaas / modebaas*) ([x] en [s] hoort saam tot die natuurlike klas [+ Frik -Stem]; dieselfde geld ook *Afflatus* (113) (*vrug / gedrag / gas / as*). Die [t] en [p] van *outomaat / gaap / praat / slaap* van *Beeld van God* (60) is albei lede van die klas [+ Eksplosief]. Soortgelyke gevalle word in *Angelliera* aangetref.

Enersyds is in dié stuk aangetoon dat sekere fonologiese insigte moontlik kan bydra tot die waardering van bepaalde rymaspekte van gedigte, en andersyds, en dit is waar die klem in hierdie betoog val, kan nou ook aangetoon word dat die fonoloog kan baat vind by die woordkunswerk. Aan die begin van die artikel is gesê dat die fonoloog eksterne ondersteuning soek vir die begrippe wat hy gebruik. Sulke ondersteuning vir die bepaalde natuurlike klasse onderskeidende kenmerke word in *Jukstaposisie* gevind. As die kunstenaar byvoorbeeld die klanke [x] en [s] met mekaar laat rym, soos aangetoon is, doen hy dit omdat hulle meer op mekaar klink as sê maar [s] en [m]. Die digter het dus 'n fyn aanvoeling vir watter klanke baie op mekaar klink, dus tot dieselfde natuurlike klas(se) behoort. En dit is presies hierdie fyn aanvoeling wat die klasse wat op linguïstiese gronde aangeneem is, bevestig. Ons kan dus ten slotte opmerk dat die poësie naas die vroeër genoemde soorte eksterne ondersteuning vir linguïstiese begrippe nóg 'n terrein is van waaruit bepaalde fonologiese regverdiging gehaal kan word.